

Vesikriisi ja kamppailu oikeudenmukaisuudesta

Olli-Pekka Haavisto, Marko Keskinen, Mira Käkönen

Vesi on hydrologisen kierron ansiosta loppumaton, mutta samaan aikaan myös rajallinen luonnonvara: valuma-alueen vesi uusiutuu vain sen määrän, jonka luonnollinen vesikierto tuo siihen lisää. Merkittävä osa vedenkäytöstä on tavalla tai toisella poissulkevaa. Kun vettä hyödynnetään kasteluun tai varastoidaan patoaltaisiin, se on sillä hetkellä muilta käyttömuodoilta pois. Maatalous- ja teollisuustuotannossa vettä haihtuu ja saastuu, ja vientituotteiden mukana sitä kulkeutuu eri tuotteiden mukana nk. piilovetenä (virtual water) ostokykyisen väestön kulutettavaksi, usein vesirikkaampaan globaaliin Pohjoiseen. Piilovesi viittaa siihen makean veden määrään, joka kuuluu tietyn tuotteen koko tuotantoprosessissa. Agribisneksen, teollisten puuviljelmien sekä tehtaiden siirtyminen halvemman tuotannon ja niukempien vesivarojen alueille globaaliin etelään tekee piiloveden jakautumisesta yhä epäoikeudenmukaisemman. Myös kasvava paine lisätä uusiutuvan energian tuotantoa kärjistää vesikriisiä esimerkiksi biopolttoaineiden ja vesivoiman vaatiessa yhä enemmän vettä.

Kuva 1: Leikkokukkien kasvatusta Vietnamin Dalatissa (Kuva: Timo Kuronen)

Vesijalanjäljellä tarkoitetaan jonkin yksikön – vaikkapa yksittäisen henkilön, tehtaan tai kokonaisen valtion – tuotteiden ja tuotannon kautta kuluttamaa veden kokonaismäärää, ja se on riippuvainen myös paikallisista oloista. Suomen vesijalanjäljestä yli 40 prosenttia muodostuu ulkomailla.

Vesi ihmisoikeutena ja veden hallinnan ongelmat

Veteen liittyvien ongelmien käsitteellistämisen tavoissa ja esitetyissä ratkaisuissa on paljon eroja. Yksityinen sektori, OECD ja kansainväliset rahoituslaitokset ovat ajaneet sitkeästi veden hyödykkeistämistä sekä veden hinnoittelun ja tehokkaampien vesimarkkinoiden kehittämistä. Yhden olennaisista näyttämöistä, joilla maailman vesiongelmia pyritään ratkomaan, muodostavat Maailman vesifoorumit ([World Water Forum](#)). Näillä foorumeilla vesikysymys on näyttäytynyt pitkälti teknisen hallinnan, tehokkuuden ja markkinoiden kysymyksenä, ja ne heijastavat monin tavoin myös

vesikentän valtasuhteita. Foorumin osallistujien listalta löytyy eri maiden hallinnon edustajia, YK-järjestöjä sekä isoja kansainvälisiä kansalaisjärjestöjä. Keskeistä osaa näyttelevät myös monikansalliset vesihuolto- ja rakennusyhtiöt sekä niiden konsultit ja insinöörit. Vuoden 2012 foorumin julistuksessa jätettiin kokonaan pois maininta vedestä ihmisoikeutena, vaikka YK:n yleiskokous hyväksyi pitkän keskustelun jälkeen vuonna 2010 päätöslauselman, jossa tunnustetaan oikeus turvalliseen ja puhtaaseen veteen ja sanitaatioon.

Monet ympäristöjärjestöt ja sosiaaliset liikkeet varsinkin etelässä näkevätkin Maailman vesifoorumin pikemminkin osana ongelmaa kuin ratkaisua. Foorumi onkin saanut rinnalleen kansalaisjärjestöjen, ay-liikkeiden, aktivistien, tutkijoiden ja paikallisyhteisöjen vaihtoehdoisen vesifoorumin, jossa vesiongelmaa lähestytään poliittisena oikeudenmukaisuuteen liittyvänä kysymyksenä. Vesi nähdään ihmisoikeutena ja sen yksityistämishankkeet nähdään ongelmana. Sosiaalisten liikkeiden esittämässä vaihtoehdoissa korostuvat alhaisten kustannusten ja pienen mittakaavan hajautetut ratkaisut, jotka eivät ole kannattavia isoille vesi- tai rakennusyhtiöille. Vaihtoehdoisen foorumin keskeisenä ajatuksena on se, että on parempi taata jotakin kaikille kuin kaikkea harvoille (Some for All, Not All for Some).

Mitä mittavampi hanke, sitä mittavammat ovat siihen liittyvät epäonnistumisen riskit. Pienten, hajautettujen hankkeiden etuna on niiden helpompi hallittavuus sekä mahdollisuus ottaa paikalliset olot ja tarpeet paremmin huomioon. Pienemmässä mittakaavassa mahdollinen epäonnistuminen ei myöskään aiheuta peruuttamatonta tuhoa taloudelle, ympäristölle tai paikallisille ihmisille. Suuren mittakaavan vesihankkeet, kuten vesivoimapadot tai mittavat kastelujärjestelmät, sen sijaan keskittävät vedestä saatavan hyödyn ja ylipäänsä veden kontrollin harvoihin käsiin. Esimerkiksi suurpadot uhkaavat usein muita veden käyttötapoja, kuten kalastusta. Keskeinen ero vesivoimapatojen ja kalastuksen veden käytössä on se, että kalastuksessa on kyse hyvin moninaisesti ja hajaantuneesti tapahtuvasta joen tai muun vesialueen hyödyntämisestä. Vesivoimapadot taas keskittävät joen käyttöä aivan toisella tavalla, ja niistä saatavia hyötyjä jaetaan hyvin keskitetyn ohjailun kautta. Patojen vuoksi pakkosiirretyt tai kalastusalueensa menettäneet ihmiset hyötyvät vain harvoin patojen tuottamasta sähköstä tai sähkön myynnistä saatavista tuloista.

Vesikriisin perimmäiset syyt ovat syvällä modernin teollisen yhteiskunnan rakenteissa. Ratkaisujen löytäminen edellyttää syvällisiä muutoksia näissä rakenteissa ja luontokäsityksissä, joihin veden hallinta on sidoksissa. Vesikiistoissa on usein kyse erilaisten maailmankatsomusten törmäyksistä ja poliittisista kamppailuista. Monet vedestä elantonsa ja ruokansa saavat paikallisyhteisöt – kalastajat, maanviljelijät, keräilijät – pystyvät vaikuttamaan oman ympäristönsä käyttöön vain hyvin vähän. Veteen liittyvien konfliktien ratkaisu edellyttää usein etenkin kaikkein köyhimpien ihmisten aseman parantamista sekä kansalaisyhteiskunnan vahvistamista.

Veteen ja sen hallintaan liittyviä artikkeleita Siemenpuun teemajulkaisuissa:

- Lourdes Antonysamy: Tulevatko mangrovemetsät takaisin? (Metsän jäljillä)
- Olli-Pekka Haavisto: Mikä kuluttaa maailman makean veden? (Kirja vedestä)
- Marko Keskinen: Lopuksi - kohti vesidemokratiaa (Kirja vedestä)
- Mira Käkönen: Kuinka vedestä tuli ihmisen omaisuutta? (Kirja vedestä)
- Ana Leung: Miten Abrajoki pelastetaan? (Rikastettu vai köyhdytetty)
- Joan Otengo: Tanan suiston taistelukenttä (Kirja vedestä)

Esimerkki: suurpadot

Patojen historiassa Yhdysvallat ja Neuvostoliitto ovat olleet edelläkävijöitä: molemmissa maissa monet kunnianhimoiset patohankkeet lähtivät liikkeelle 1930-luvulla. Sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto ovat näytelleet keskeistä osaa myös patohankkeiden levittämisessä kehitysmaihin: padot olivat toisen maailmansodan jälkeen keskeinen osa kylmän sodan politiikkaa ja niiden rakentamisen huippukausi ajoittui 1970-luvulle. Merkittävä osa rahoituksesta tuli kehitysavusta tai kehityspankkien lainoista. Patohankkeet ovat kalliita ja niissä liikkuvat isot rahat houkuttelevat niin teollisuusmaiden rakennusyrityksiä kuin Etelän hallituksia ja vesiviranomaisiakin.

Kuva 2: Itaipun jättipato Paraná-joessa Brasilian ja Paraguayn rajalla (Kuva: Mervi Leppäkorpi)

Patohankkeiden ongelmat alkoivat saada huomiota 1980–1990-luvuilla sosiaaliset liikkeiden ja ympäristöjärjestöjen koordinoimien kampanjoiden kautta. Kritiikkiaalto huipentui Maailman patokomission perustamiseen vuonna 1998. Komission raportin tulokset vuonna 2000 yllättivät sekä patojen kannattajat että niiden vastustajat. Raportin mukaan ”padot ovat edistäneet merkittävästi kehitystä ja monet niiden tuomat edut ovat huomattavia... mutta liian usein näiden hyötyjen takaamisen kustannukset ovat olleet mahdottomia hyväksyä ja tarpeettomia, erityisesti sosiaalisten ja ympäristöllisten vaikutusten, kuten pakkosiirrettyjen ihmisten, veronmaksajien ja luonnonympäristön kannalta” (WCD 2000, 310). Raportin arvio pakkosiirretyistä oli 40–80 miljoonaa ihmistä, mikä oli enemmän kuin moni ympäristöjärjestö oli siihen asti esittänyt. Raportissa tunnistettiin myös patoihin usein liittyvät korruptio-ongelmat ja hyötyjen hyvin epätasainen jakautuminen. Kritiikin myötä monet kehitysrahoittajat vetäytyivät useista hankkeista ja patojen rakentaminen putosi vuosituhannen taitteessa alhaiselle tasolle.

Nyt käynnissä on uusi patojenrakennusaalto erityisesti Brasiliassa, Kongossa sekä Mekongin alueella. Hankkeiden taustalla ovat pitkälti uudet toimijat. Varsinkin Mekongilla rahoittajina ovat kiinalaiset ja thaimaalaiset pankit, Brasiliassa taas maan oma kehityspankki. Rakentamisen oikeutuksena käytetään nyt ilmastonmuutosta, vaikka erityisesti trooppisissa patoalaiden päästöt saattavat olla verrannollisia jopa hiilivoimaloihin.

Mira Käkönen

Artikkeleita ongelmallisista pato- ja allashankkeista Siemenpuun teemajulkaisuissa:

- Witoon Permpongsacharoen: Padot palaavat Mekongille (Kirja vedestä)
- Juma Xipaia: Jokeani ei kahlita! + Kati Pietarinen: Belo Monte hukuttaa kodit (Sijoiltaan menneet)
- Hanna Kaisti ja Mira Käkönen: Maailmanpankin ”tähtihanke” Laosissa (Kirja vedestä)
- Pekka Aikio: Tekojärvet hukuttivat ja tuhosivat (Sijoiltaan menneet)
- Pirkko-Liisa Huhta: Kollaja kestää – kamppailu Ijoen puolesta (Kirja vedestä)